

JOSEP LLUÍS GÓMEZ MOMPART

L'articulisme de Joan Fuster, segons els periodistes valencians

Joan Fuster (Sueca, 1922-1992) no només va ser un gran intel·lectual i escriptor prolífic sobre temes de cultura, història i literatura, sinó que va guanyar-se la vida preferentment com articulista de premsa. Publicà més de quatre mil articles en diaris i revistes de València, Barcelona i Madrid com ara *Levante*, *Las Provincias*, *El Correo Catalán*, *Tele/eXprés*, *La Vanguardia*, *Informaciones*, *Abc*, *Triunfo*, *Cuadernos para el Diálogo*, *Serra d'Or*, *El País*, *Avui*, *Noticias al Día*, *Valencia Semanal*, *Diario de Valencia*, *Por Favor*, *Qué y Dónde*, *El Món*, *El Temps*, etc.

Tot i aquesta abundant producció escrita, sobretot d'idees argumentades, la seva important obra *periodística* ha estat poc estudiada. ¿Per què? Perquè no era un periodista *stricto sensu*, tot i que ell deia que el seu treball «diguem-ne periodístic [...] constitueix la meua autèntica professió» (2006: 20). Tampoc era el seu ideal de professió, però havia de conformar-se, ras i curt, «en escriure una mena tebeos (“historietes, curtes i divertides”, en deia) per a intel·lectuals» (2002: 403). Tampoc fou pròpiament un columnista o comentarista dels fets immediats. De vegades, de temes conjunturals i d'altres, d'aspectes de l'esperit del temps, però sovint incardinats a una època i a un espai: el món vist des del País Valencià.

D'altra banda, la majoria dels acadèmics consideren els gèneres del periodisme, entre els quals l'articulisme que ell practicava, com a gèneres menors davant o dins

Josep Lluís Gómez Mompарт ha estat catedràtic de Periodisme i Comunicació a la Universitat de València fins l'any 2018. Actualment és professor emèrit d'aquesta universitat, on va posar en marxa els estudis de Periodisme. Autor de diverses obres i recerques, entre les quals *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya* (1992)

de la literatura, malgrat que Fuster assegurava que «un bon articulista pot concentrar en un article tanta literatura com en qualsevol pàgina de llibre» (1991a: 73). I al remat, perquè Fuster sempre va ser —i d'alguna manera encara ho és— un personatge molest políticament, culturalment i literària; autor controvertit i inusual pels universitaris essencialistes, molts dels quals no se senten suficientment atrets per investigar la seva obra *periodística*. En conseqüència, tampoc indueixen els seus estudiants a fer-ne treballs de fi de màster o de tesi doctoral. Fins fa molt poc, de tesis només se n'havien fet sis; i només tres de caràcter filològic: Josep Iborra (UV, 1984), Daniel Pérez (UJI, 2016) i Salvador Ortells (UV, 2017).

Tot i així, hi ha una tesi doctoral molt recent dedicada a l'articulisme de premsa de Joan Fuster. L'ha realitzat José Ángel Cano Mateu sota la direcció de la professora Carme Gregori Soldevila, i fou dipositada a la Universitat de València el juliol de 2021. Analitza les dues sèries d'articles de Joan Fuster a *Serra d'Or* («Restriccions mentals», 1968-1973 i «Passar el dia, empènyer l'any», 1978-1984). També, la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València està desenvolupant una excel·lent tasca amb accions com la XIII Jornada Fuster, dedicada a Joan Fuster i el Periodisme que al novembre de 2020 s'havia d'haver celebrat a Sueca, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Sueca. La pandèmia ho va impedir. El novembre de 2021 s'haurà celebrat si la situació de la salut pública ho permet. En qualsevol cas les ponències d'aquesta jornada s'aplegaran en un volum que es presentarà el 2022, en complir-se el centenari del naixement de Fuster. Entre elles n'hi ha un estudi de Francesc Pérez i Moragón (director d'honor i assessor de l'Espai Joan Fuster) titulat «El periodisme de Joan Fuster: una opció professional».

De totes maneres, l'aprofundiment en la recerca de la diguem-ne *periodística* de Fuster continua sent un compromís pendent dels investigadors del periodisme, sobretot de l'àrea lingüística catalana. Confesso que com a professor de Periodisme a la Universitat de València des de l'any 2000 vaig intentar, en tres ocasions, convèncer a bons estudiants a fer una tesi doctoral sobre Fuster, però mai va prosperar.

PERIODISTES FUSTERIANS

Aquest article vol explicar què en pensen del *periodisme* de Fuster —tot i que ell insistia que era un escriptor i per escriure articles a la premsa no esdevenia «periodista», sinó que continuava sent escriptor— setze periodistes valencians, vuit sèniors, amb bona experiència com a professionals de la informació i del comentari, i vuit joves graduats en Periodisme a la Universitat de València. Per què joves i vells? Perquè, com va escriure ell (1991b: 288), «joves i vells [...] constitueix una excusa invulnerable»; i perquè, en aquest cas, «l'antagonisme, dialèctica o avinença entre

“joves” i “vells” ... periodistes» ens permetrà saber —per primera vegada, més enllà d'alguna opinió d'un periodista anteriorment escrita— què en pensen els professionals del periodisme dels seus articles de premsa i com els valoren.

Els vuit sèniors són llicenciats o graduats en Periodisme, encara que tres d'ells a més tenen altres estudis universitaris (Geografia i Història, Filologies Modernes i Magisteri); dos d'ells, a més d'exercir com a periodistes, també són professors de Periodisme. Dos més són escriptors i una escriptora. Les seves edats van des dels 48 als 78 anys, i les dels joves oscil·len entre els 21 i els 30 anys. Els setze són nascuts al País Valencià. Els sèniors, d'aquestes localitats: dos de València ciutat; un d'Alacant ciutat; un d'Alcoi (Alcoià); un d'Algemesí (Ribera Alta); un de Carcaixent (Ribera Alta); un de Meliana (Horta Nord), i, un de Sueca (Ribera Baixa). Dels joves, cinc persones van néixer a València ciutat, una és de la Font d'en Carròs (Safor), una de Dénia (Marina Alta) i una del Pinós (Vinalopó Mitjà). El gènere d'aquests periodistes és diametralment oposat entre els sèniors (sis homes i dos dones) i els joves (sis dones i dos homes).

Tots i totes aquestes setze titulats i professionals del periodisme poden ser considerats periodistes fusterians. Perquè coneixen, en graus diferents, allò que escrivia Fuster, valoren la seva escriptura, s'interessen pels seus plantejaments, encara que puguin no estar-hi d'acord, i reconeixen la seva rellevant aportació a l'assaig en profunditat sobre temes historicoculturals, a més del seu assaig breu de premsa («un article és un assaig en miniatura», deia Fuster (1969: 51) en parlar del *periodisme* de Joan Oliver). Dit amb altres paraules, aprecien el valor de l'article de premsa d'un escriptor professional; la tasca d'aquest suecà, en la qual hi destil·lava sintèticament un bagatge d'amplis coneixements, així com idees madurades, mitjançant una escriptura literària i un estil ben personal i relativament provocador. Sembla clar que Fuster acomplia plenament amb allò que diu de l'estil Ernesto Sábato (*El escritor y sus fantasmas*, 1963): «L'estil és l'home, l'individu, l'únic; la seva manera de mesclar pensament amb emocions i sentiments, amb la seva sensibilitat, amb els seus prejudicis i manies, amb els seus tics». Ara bé, Fuster (1993a: 131) fa honor a la seva ironia en advertir-nos respecte a «pensament»: «Atenció: tot pensament és un mal pensament». Aquest dubte o provisionalitat, a tall de provocació, «és [una] característica de la modernitat», ens recorda Marcel Ortín (2017: 110): «En l'escriptura de Fuster les veritats són provisionals i estan a penes enunciades, amb ironia i reticència. [...] La ironia hi actua com a higiene i com a teràpia, en una reivindicació constant de la intel·ligència crítica».

La condició de periodistes fusterians cal entendre-la no només per les raons esmentades, sinó també en relació amb el concepte de lector actiu en la mesura

que totes les persones enquestades comparteixen amb Fuster la peculiaritat periodística; o sigui, els condicionants inherents al periodisme que conformen el seu biaix. Fuster sabia perfectament en quin diari o revista escrivia, qui n'era el director, quina orientació tenia el mitjà, a quin públic s'adreçava l'editor i quin era el moment polític. I tal vegada, fins i tot era coneixedor d'allò que s'esperava d'ell en cada mitjà. En conseqüència, aquests periodistes —a més d'un reconeixement per la dimensió intel·lectual i política de l'escriptor— tenen un al·licient professional extra per descobrir com s'ho fa, com esquiva el biaix mediàtic per dir la seva i a la seva manera. La lectura dels periodistes sobre la *periodística* de Fuster els obliga a disciplinar la seva lectura, a fer-la més subtil, per tal de millorar la seva competència professional en el pla comunicatiu, lingüístic i literari. Justament per això cadascun o cadascuna dels setze periodistes que expressen les seves opinions i valoracions pot ser considerat com un «lector/a model», en el sentit que el descrivia Umberto Eco (1991).

En conjunt —tot i que en diferents graus— podem qualificar-los com a fusterians, no per combregar amb les seves idees, sinó més aviat perquè l'interès per la seva obra no els impedeix de discrepar d'alguns dels seus escrits o plantejaments, i fins i tot criticar-lo a través de les respostes expressades al qüestionari comú facilitat. Aquest lector model no hi coopera individualment sinó textualment. La cooperació textual —com assenyala Eco— és un fenomen que es realitza entre dues estratègies discursives, no entre subjectes individuals, sinó entre estratègies discursives. En definitiva, interrelació cooperativa que, en aquest cas, reforça la *periodística* de Fuster.

Com van conèixer els periodistes sèniors a Fuster està clar, atès que era un coetani d'ells; del qual se'n parlava, s'alabava o criticava, que patia insults i atemptats, que escrivia a diaris i revistes destacades i que, per aquestes i altres raons apuntes, no deixava indiferent a ningú. Tothom dels sèniors va llegir els seus articles no només mentre Fuster era viu, sinó també després de mort. Entre els mitjans on publicava regularment, els sèniors assenyalen haver llegit els seus articles a *La Vanguardia*, *El País*, *Valencia Semanal* i *Diario de Valencia*; seguits d'*El Temps*, *Levante*, *Noticias al Día* i *Qué y Dónde*; i només esmentats dues o una vegada *Avui* i *Por Favor* o *Informaciones*, *Serra d'Or* i *Jano* (revista de medicina i humanitats).

En faltar Fuster, els periodistes sèniors tots van llegir o rellegir els seus articles de premsa en llibres recopilatoris i tres d'ells en els mitjans on els havia publicat, gràcies sobretot al fons digitalitzat de l'Espai Joan Fuster de Sueca. Als diaris ja esmentats, hi apareixen dos periòdics més de Barcelona: *El Correo Catalán* i *Tele/eXprés*. Per què van o han llegit articles després de 1992? Per conèixer més a fons el pensament fusteria, assenyalen, ja que alguns d'ells el consideren avui encara un

referent («perquè continuen sent molt valuoses les seues idees i reflexions al voltant del problema identitari dels valencians» i «perquè, molts d'ells, són assajos atemporals»). Hi destaquen que no només els hi interessaven les seves opinions, sinó també «alguns ressorts de la provocació, que [trobaren] podia ser molt divertit». I un dels professors de periodisme declara l'ús de les seves lectures per la «producció periodística, primer, i [la] recerca acadèmica més endavant».

Quan, com i per qui han conegut Fuster, els joves periodistes, vint anys després del seu traspàs? «Des de la infantesa, gràcies als meus pares i a l'escola», comenta un jove, un altre esmenta que el «vaig conèixer en primària per les seues rondalles» i hi ha qui reconeix que ha estat «gràcies a l'educació que em va donar l'escola, pública i en valencià». «Jo tindria uns 12 anys i va ser a l'assignatura d'història del País Valencià» o «vaig descobrir Joan Fuster a l'institut, quan una de les lectures que se'ns proposà per a l'assignatura de llengua i literatura valenciana va ser *Diccionari per a ociosos*», diuen d'altres. Llevat d'una persona, que «només he llegit articles puntuals i els seus aforismes famosos», totes les altres s'han interessat més per l'escriptor, ja com adults. «Gràcies al contacte que he tingut amb els seus escrits, pel meu cercle d'amistats o a la universitat»; «per la seua manera de fer periodisme» o «quan em vaig informar sobre el debat de la identitat valenciana». Dues més contesten que han «llegit la seva obra pel seu compte», i fins i tot que han «investigat sobre la seua vida i triat la seua figura i les seues aportacions com a tema per alguns treballs a la carrera».

QUÈ ERA I COM ERA

La alta consideració sobre Fuster és molt destacada i prou coincident entre els professionals valencians del periodisme enquestats. La qualificació del gran intel·lectual valencià («potser dels Països Catalans», precisa una persona major) del segle XX és compartida per la majoria dels senyors. Alguns, a més, complementen aquesta qualitat, amb l'afegit d'un «il·lustrat» o d'«un intel·lectual de la modernitat». El qualifiquen de «pensador crític, escriptor incisiu, ciutadà compromès», i dues persones més el defineixen com a «lúcid, intel·ligent, honrat» o «investigador polític i social en llibres i premsa escrita». Hi ha també opinions més detallades i raonades: «Trobe que era un autèntic creador: feia versos, assajos, dibuixava bastant bé, coneixia i escoltava música clàssica, tenia sentit de l'humor. La seua inevitable professionalització —no venia d'una família rica— significà la renúncia a explorar totes les seues possibilitats expressives en benefici de la prosa de subsistència: articles, traduccions. I en benefici també d'un projecte de país més popular, esquerrà que pròpiament nacionalista».

Per la seva banda, les joves periodistes, probablement influïdes pels seus pares i docents fusterians, i també per l'actitud tan atrevida de Fuster, s'expressen amb una estimació extraordinària que frega l'adoració: «El considere un dels humanistes més brillants de la nostra terra, un pensador que ha deixat un llegat molt important per als valencians», «es podria dir que va crear una escola», «ha sigut una de les figures més importants de la cultura valenciana». Hi ha qui argumenta «que es una figura imprescindible de la història valenciana, que va ser llargs anys injuriada pels *blavers* i la dreta valenciana. Fuster era un home valent que no tenia por de dir el que els altres no s'atrevien ni a pensar. Un valent com els que ja no hi ha». Sobre la seva condició professional, afirmen que és «un articulista avançat al seu temps, crític amb la societat en què li va tocar viure i un autèntic despertador de consciències». Algunes hi remarquen la seva capacitat per «incitar a la reflexió» («sempre m'ha fet reflexionar», assegura una altra jove), i busca «sempre la «discussió» amb el lector». No només són conscients de la seva gran vàlua, sinó amb quines eines (competències, habilitats, destresa o expertesa) treballava Fuster: «I tot gràcies a un ús magistral del llenguatge i, en concret, a un estil descarat i revolucionari que el fa únic, els seus textos tenen la capacitat de continuar mostrant-se vigents dècades després de la seua publicació».

Dels aspectes més significatius dels articles de premsa de Joan Fuster (vegeu el quadre adjunt), allò que crida més l'atenció als periodistes sèniors (8/8) era la seva mirada o punt de vista dels temes o l'observació sobre aquests. I també, l'argumentació que en feia de les qüestions que abordava o el raonament que feia servir (7/8). Però igualment (7/8), el seu humor i ironia. Per la seva part, els joves en destaquen sobretot l'estil (7/8), seguit de la mirada, el punt de vista o la observació (6/8) i, després, els temes que tractava (5/8), juntament amb l'humor o la ironia que hi gastava (5/8). Resulta comprensible que els periodistes coetanis de Fuster, coneixedors de les temàtiques de l'articulisme d'escriptor en la premsa de l'època, els impressioni relativament poc (3/8), i, menys que als joves (5/8), els temes; tampoc als sèniors (5/8) els hi agradava tant com als júnors (7/8) l'estil o el vessant literari. Aquesta darrera diferència té certa lògica, atès que l'estil que en practiquen, a hores d'ara, alguns escriptors, en els seus articles de premsa o columnes i comentaris, és diferent de l'habitual entre els anys cinquanta i vuitanta del segle passat, quan Fuster era un actiu articulista.

Per això, l'estil de Fuster sorprèn i/o captiva més els joves periodistes d'ara. També resulta significatiu, i comprensible, que els periodistes joves reconeixen menys (2/8) l'erudició que els periodistes sèniors, els quals, per experiència de la vida, aprecien prou més el coneixement i la saviesa (5/8). I així ho corrobora un sènior: «Fa ús dels seus coneixements i erudició per fer opinió i crítica permanent».

Què li cridava l'atenció dels seus articles de premsa

Aspectes més significatius	PERIODISTES SÈNIORS		PERIODISTES JOVES	
	Nombre de periodistes	%	Nombre de periodistes	%
Els temes	3	37,5	5	62,5
L'argumentació o el raonament	7	87,5	4	50
La mirada, el punt de vista o l'observació	8	100	6	75
Les dades i/o les referències			1	12,5
L'erudició	5	62,5	2	25
L'estil	5	62,5	7	87,5
El llenguatge	4	50	4	50
L'humor o la ironia	7	87,5	5	62,5
Altres (indiqueu-les):	—		—	

LA VALORACIÓ

En preguntar als periodistes valencians què en pensen dels articles periodístics de Joan Fuster, majoritàriament els sèniors es desfan en elogis. «Magnífics en quantitat i qualitat», afirma un; «són peces mestres de l'articulisme literari, en general», hi assegura un altre; o un tercer considera que són «imprescindibles per conèixer el País». D'altres valoren que «va saber connectar amb un públic lector desitjós de llegir el seu pensament», perquè «va interpretar les aspiracions d'un ampli sector de valencianes i valencians que pensaven que era possible un altre País Valencià, més modern, més europeu...». Tanmateix, un parell pensen que són «reflexions amb molt de calat encara que a vegades amb massa apriorismes» o que «els articles anaren guanyant bel·licositat cap al final dels setanta. Això feia que es perdera un poc la lleugeresa i gràcia que tenen alguns comentaris seus com ara els que recollí a *Contra Unamuno y los demás*».

Per tal de poder facilitar una valoració menys general i atès que el nombre d'articles o textos de Fuster llegits pels joves periodistes valencians és molt inferior al dels sèniors, se'ls van passar vuit articles per llegir, extrets tots ells de l'antologia preparada per Salvador Vendrell per a *Joan Fuster per a joves* (Benicarló: Onada Edicions, 2017): «Llibertat d'expressió», «Això del nacionalisme», «Objecció als vegetarians», «La pantalla preeròtica», «Carpe diem», «La dificultat de ser pacifista», «L'art de llegir» i «Totes les violències del món».

A partir de la lectura dels esmentats textos de Fuster, alguns van dir que «els temes són interessants», perquè «la majoria d'ells podrien haver estat escrits en

l'època actual» o que, tot i ser «totalment atemporals, són temes totalment actuals». Com afirmava Joaquim Molas (1967: 9), «Fuster adopta una actitud “universal” en el terreny de les idees». Una jove periodista, ens advertia que «ja els havia llegit tots [els 8 articles], però sempre és un plaer revisar-los perquè pots aprendre alguna cosa nova». Tal vegada, perquè «més enllà que a vegades coincidisca amb la seua opinió i a vegades no —hi declarava una altra—, la seua forma d'expressar-se incita a la lectura i és fàcil de gaudir». O potser, segons un altre comentari, perquè «és aquesta transversalitat la que fa que els seus articles calen tant en els i les qui els llegim, independentment de l'any i del moment sociopolític en què ens trobem. Per descomptat, també el fet que, sovint, pose l'ull on ningú l'ha posat abans». «Podem estar d'acord amb ell en alguns aspectes i en desacord en altres —insistia una altra jove—, però el que sempre aconsegueix Fuster és fer-nos reflexionar». I aquesta mateixa persona hi afegia: «el més admirable de tot [és que], malgrat defensar-se amb arguments sòlids però sovint incendiàries, el seu domini de l'humor l'eximeix de moltes represàlies», cosa que no va ser així com sabem. No obstant això, d'altres hi destaquen que «és la seua capacitat per a opinar d'una manera molt lliure. És molt observador i té una ment tan inquieta». El seu to, tanmateix, no agrada a tothom: «sovint fa la impressió, però, que parla al lector des de certa altivesa».

Aquest posat d'arrogància, de vegades volgut de Fuster, també preocupa a una altra persona jove: «La imatge que vaig formar-me a l'escola era d'un home seriós i un poc cínic, i la veritat és que ha estat difícil desprendre'm d'aquest prejudici des d'aleshores». Avui com abans, poc amoïnaria a l'escriptor que el titllessin de «cínic», ja que ell insistia que convenia reivindicar el cinisme. «En el fons, allò que anomenem “cinisme” —declarava— no és sinó l'antídot de la hipocresia. La figura simètricament oposada al “cínic” no és el “virtuós”, ni tan sols el “purità”: és el “fariseu”» (Fuster, 1993b: 36-37). I probablement, a tall de provocació, afegiria: «Tota coincidència, entre les meves idees i les teves és això: pura coincidència» (Fuster, 1993c: 63). Aquests fums de l'escriptor en alguns articles de premsa encaixen —com ha estudiat Jordi Malé (2017: 82)— en «aquest humor fusterià diguem-ne cultivat», el qual «apel·la al nostre instint: un humor mordaç»; «són les dues cares d'una mateixa moneda: la d'un escriptor i un conversador culte i intel·ligent, però que no s'està, quan convé, de davallar fins arran de la grolleria». Ell estaria plenament d'acord, atès que deia que escriure, per a ell, era opinar. «I opinar —sentenciava— és ensenyar el cul cada dia» (*Plomes catalanes d'avui*, 1982). Per a Joan Fuster: «l'important és *influir* d'alguna manera en un àmbit de lectors. Per *influir* no entenc adoctrinar: més aviat, incitar a la reflexió.» Ja que ell considera que «es llegeix per comprendre's un mateix, per comprendre els altres, per comprendre el

nostre temps» (1993: 97). I per assolir aquest objectiu, en l'escriptura dels articles de premsa o assaigs breus, Joan Fuster emprà totes les eines i les possibilitats de la bona literatura. Potser perquè allò que cercava amb la seva *periodística* era que fos llegida —com creia Nietzsche que es llegia— no només amb els ulls, sinó també amb l'olfacte, amb el gust, amb l'oïda, amb el tacte i amb el ventre. I a fe dels periodistes enquestats que el nostre *maître à penser* de Sueca ho aconseguia. ◀

REFERÈNCIES

- FUSTER, Joan (2006): «Curriculum vitae» [1957], a *Els arxius de Joan Fuster*, València, Universitat de València, pp. 19-23.
- (1993a): «Pensament» a *Diccionari per a ociosos*, Barcelona, Edicions 62, 5a. ed., pp. 131.
- (1993b): «Cinisme» a *Diccionari per a ociosos*, Barcelona, Edicions 62, 5a. ed., pp. 36-37.
- (1993c): «Idees» a *Diccionari per a ociosos*, Barcelona, Edicions 62, 5a. ed., pp. 63.
- (1991a): «Notes per a una introducció a l'estudi de Josep Pla» [8/09-9/10, 1965], a *Josep Pla. El quadern gris. Un dietari. Obra completa*, v. I, Barcelona, Destino, 5a. ed., pp. 11-79.
- (1991b): «Joves, vells...», dins de «Babels i babilònies», a *Joan Fuster. Obres completes. VI Assaigs*, 2, Barcelona, Edicions 62, pp. 287-291.
- (2002): «Diari 1952-1960» [nota del 05/02/1954], *Obra completa, 1: Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*, a cura de d'Antoni Furió i Josep Palàcios, Barcelona, Edicions 62 / Diputació de Barcelona / Universitat de València, pp. 403-404.
- (1969): «Joan Oliver, periodista», *Serra d'Or*, 121, pp. 50-52.
- MALÉ, Jordi (2017): «El discurs humorístic de Joan Fuster», a P. Ballart, J. Malé, M. Ortín, J. Espinós, G. López-Pampló: *Joan Fuster i la ironia*, València, PUV, pp. 43-85.
- MOLAS, Joaquim (1967): «Pròleg» a Joan Fuster: *L'home mesura de totes les coses*, Barcelona, Edicions 62, pp. 5-14.
- ORTÍN, Marcel (2017): «Les formes breus de la ironia en Joan Fuster» a P. Ballart, J. Malé, M. Ortín, J. Espinós, G. López-Pampló: *Joan Fuster i la ironia*, València, PUV, pp. 87-113.